

Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002 został wprowadzony ustawą. Spis ludności i mieszkań był przeprowadzony na terenie całego kraju w dniach od 21 maja do 8 czerwca 2002 roku razem z powszechnym spisem rolnym – według stanu w dniu 20 maja 2002r. o godz. 24⁰⁰.

Doświadczenia polskie

W ostatnim stuleciu Polska przeprowadziła siedem spisów powszechnych ludności i mieszkań (1921, 1931, 1950, 1960, 1970, 1978 i 1988), jeden spis sumaryczny w 1946 r. oraz trzy spisy reprezentacyjne – (mikrospisy) – w latach: 1974, 1984 i 1995.

Znaczenie spisów ludności i mieszkań jest różne w poszczególnych krajach, w zależności od sprawności funkcjonowania systemów ewidencyjnych i rejestrów oraz od stopnia powiązania systemu badań statystycznych z administracyjnymi źródłami danych. W naszym kraju znaczenie spisu ludności jest nadal bardzo duże.

Podstawy prawne, termin i zakres podmiotowy spisu ludności i mieszkań 2002

Termin i zakres tematyczny spisów, zasady organizacji i realizacji prac spisowych, zobowiązanie ludności do udzielenia informacji i sposób zebrania informacji zostały określone w następujących aktach prawnych:

- 1) w ustawie z dnia 2 grudnia 1999 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2001 r. (Dz. U. z 2000 r., Nr 1, poz. 1) z późniejszą zmianą (Dz. U. z 2000 r., Nr 93, poz. 1026),
- 2) w ustawie z dnia 9 września 2000 r. o powszechnym spisie rolnym w 2002 r. (Dz. U. z 2000 r., Nr 99, poz. 1072) oraz
- 3) w ustawie z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz. U. z 1995 r., Nr 88, poz. 439) z późniejszymi zmianami.

Narodowemu spisowi powszechnemu ludności i mieszkań 2002 podlegały:

- 1) osoby stale zamieszkałe i czasowo przebywające w mieszkaniach, budynkach, obiektach i pomieszczeniach,
- 2) mieszkania i budynki, w których znajdują się mieszkania zamieszkane lub niezamieszkane oraz zamieszkane obiekty zbiorowego zakwaterowania i inne zamieszkane pomieszczenia nie będące mieszkaniami,
- 3) osoby niemające miejsca zamieszkania.

Spis ludności i mieszkań przeprowadzony w 2002 roku nie obejmował:

- 1) szefów i cudzoziemskiego personelu przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych, członków rodzin tych osób oraz innych osób korzystających z przywilejów i immunitetów na mocy umów, ustaw lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych (pozostali cudzoziemcy przebywający w Polsce były spisywani na ogólnych zasadach),
- 2) osób ubiegających się o azyl,
- 3) mieszkań, budynków, obiektów i pomieszczeń będących własnością przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych.

Powszechnym spisem rolnym zostały objęte:

- 1) indywidualne gospodarstwa rolne,
- 2) działki rolne,

- 3) osoby fizyczne będące właścicielami zwierząt gospodarskich, nie posiadające użytków rolnych lub posiadające użytki rolne o powierzchni mniejszej niż 0,1 ha,
- 4) pozostałe gospodarstwa rolne będące w użytkowaniu osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej.

W ramach spisu ludności zostały przeprowadzone dodatkowe badania:

- 1) migracji długookresowych,
- 2) dzietności kobiet.

W czasie spisu wypełniane były następujące formularze:

- formularz A – przeznaczony do opisu mieszkania i budynku oraz do spisania osób w mieszkaniu, osób mieszkających w pomieszczeniu nie będącym mieszkaniem, osób w obiekcie zbiorowego zakwaterowania, a także osób bezdomnych,
- formularz M – przeznaczony do zebrania informacji o migracjach osób, które w latach 1989-2002 przebywały poza obecnym miejscem zamieszkania (w innej miejscowości w kraju lub za granicą) przez okres co najmniej 12 miesięcy,
- formularz D – przeznaczony do badania dzietności kobiet będących w wieku 16 lat i więcej, zamieszkałych w wylosowanych mieszkaniach,
- formularz R1 – przeznaczony do spisu w indywidualnych gospodarstwach rolnych,
- formularz R2 – przeznaczony do spisu u użytkowników działek rolnych i u właścicieli zwierząt gospodarskich,
- formularz R3 – przeznaczony do spisu gospodarstw rolnych prowadzonych przez osoby prawne i inne jednostki organizacyjne.

Wzory formularzy zostały opublikowane jako załączniki do ustaw o spisach. Zgodnie z przepisami tych ustaw, udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte w formularzach A, M, R1, R2, R3 było obowiązkowe, zaś w formularzu D – dobrowolne.

Osoby objęte spisem obowiązane były do udzielenia rachmistrzom spisowym ścisłych, wyczerpujących i zgodnych z prawdą odpowiedzi na pytania zawarte w wymienionych formularzach. Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne wypełniły we własnym zakresie formularze R3 i przekazywały je do właściwego terytorialnie urzędu statystycznego.

Szczegółowe zasady wypełniania formularzy A, M oraz D podane są w instrukcjach metodologicznych do spisu ludności i mieszkań, natomiast zasady wypełniania formularzy R1, R2 oraz R3 zawarte zostały w instrukcjach metodologicznych do powszechnego spisu rolnego. Formularze oraz instrukcje spisowe dostępne są na stronie internetowej GUS.

Podstawowe cele powszechnego spisu ludności i mieszkań 2002

1. Dostarczenie informacji o stanie i strukturze ludności, gospodarstw domowych i rodzin oraz informacji o mieszkaniach i warunkach mieszkaniowych – na najniższym poziomie podziału terytorialnego kraju;
2. Możliwie szeroka charakterystyka zmian, jakie zaszły w czasie w podstawowych strukturach demograficzno-społecznych ludności, gospodarstw domowych i rodzin oraz zmian w wielkości i standardzie zasobów mieszkaniowych;
3. Dostarczenie informacji niezbędnych do międzynarodowych porównań – poprzez uwzględnienie w opracowaniach standardów i zaleceń organizacji międzynarodowych (ONZ oraz Unii Europejskiej).

Zakres tematyczny powszechnego spisu ludności i mieszkań 2002

Lata dziewięćdziesiąte to okres przemian społeczno-ekonomicznych nie tylko w Polsce, ale także w wielu krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Lata te charakteryzowały się daleko idącą integracją międzynarodową, która znalazła swoje odbicie m.in. w procesie dostosowywania krajowych systemów statystycznych, w tym wyników spisów, do wymogów międzynarodowych. Biuro Statystyczne ONZ, Europejska Komisja Gospodarcza oraz Unia Europejska wspólnie przygotowały propozycje tematów rekomendowanych do uwzględnienia w spisach powszechnych ok. 2000 r.¹ Propozycje te biorą pod uwagę znaczenie konkretnych aspektów sytuacji ludnościowej oraz potrzeby informacyjne poszczególnych krajów, a także potrzeby organizacji międzynarodowych związane z monitorowaniem i rozwijaniem polityki społecznej i regionalnej.

Zalecenia międzynarodowe nie są bezwzględnie obowiązujące dla poszczególnych krajów, aczkolwiek należy się liczyć z tym, iż Polska – podobnie jak każde inne państwo – ma obowiązek dostarczania porównywalnych informacji statystycznych do międzynarodowych baz danych. Należy jednak mieć na uwadze, że każdy kraj ma pewne tematy ściśle powiązane ze swoją specyfiką, które muszą być bezwzględnie badane w kolejnych spisach i z tego względu powinny stanowić stały element tematyki spisowej.

Wyniki spisu pozwalają na ocenę ilościowych i jakościowych zmian, jakie zaszły w społeczeństwie w okresie od poprzedniego spisu, charakteryzując kolejny etap jego rozwoju. Spis powszechny ludności jest swoistą fotografią społeczeństwa, przedstawiającą w danym momencie stan, rozmieszczenie i różnorodne struktury ludności, zamieszkałej na terenie całego kraju.

Poprzez porównanie wyników obu spisów 2002 oraz 1988 – istnieje możliwość rozpoznania kierunków i natężenia zmian rozwoju demograficzno-społecznego oraz zmian w infrastrukturze mieszkaniowej i potrzebach mieszkaniowych – w miarę możliwości – na każdym szczeblu podziału terytorialnego kraju, tj. na poziomie regionalnym: województw, podregionów (NTS-3) oraz lokalnym (powiatów i gmin). Należy przypomnieć, że reforma administracyjna wprowadziła powiaty, jako wydzielone jednostki administracyjne, które nie istniały w spisie z 1988r., jak również zmieniły się znacznie granice administracyjne województw. Dla potrzeb analizy zmian w czasie przeliczone zostały (w podstawowym zakresie) wyniki spisu 1988 według podziału administracyjnego obowiązującego aktualnie. Przeliczone dane po raz pierwszy zostały upowszechnione w raporcie z wynikami spisu 2002, który został wydany w czerwcu 2003 roku.

Spis ludności i mieszkań 2002 obejmował następujące tematy:

1. Geograficzne rozmieszczenie ludności według miejsca zamieszkania oraz przebywania;
2. Migracje wewnętrzne i zagraniczne ludności;
3. Demograficzną charakterystykę osób: płeć, wiek, stan cywilny (formalno-prawny i faktyczny);
4. Charakterystykę demograficzną gospodarstw domowych i rodzin: pozycję osób w gospodarstwie domowym i rodzinie, wielkość i skład gospodarstwa domowego i rodziny;
5. Charakterystykę społeczną osób: poziom wykształcenia oraz uczęszczanie do szkoły, kraj urodzenia, obywatelstwo, deklarowaną narodowość i język używany w rozmowach w domu;
6. Niepełnosprawność prawną i biologiczną;

¹ Międzynarodowe rekomendacje do spisów ludności i mieszkań ok. 2000r., zostały przyjęte na plenarnym posiedzeniu Konferencji Statystyków Europejskich w czerwcu 1997r. w Genewie. Rekomendacje te zostały przedstawione w formie publikacyjnej, jako wspólne opracowanie EKG ONZ oraz Unii Europejskiej. Aktualnie dostępne są w wersji angielskiej, jako finalny dokument pt. „Zalecenia dla spisów ludności i mieszkań ok. 2000 r. w regionie EKG [Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE Region]”, EKG/Eurostat, New York and Geneva 1998r.

7. Aktywność ekonomiczną ludności: pracujący, bezrobotni, bierni zawodowo, pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych, zawod; rodzaj działalności zakładu pracy;
8. Główne i dodatkowe źródła utrzymania osób oraz pobieranie świadczeń społecznych;
9. Źródła utrzymania gospodarstwa domowego; samodzielność gospodarowania;
10. Gospodarstwa zbiorowe i rodziny w tych gospodarstwach;
11. Mieszkania zamieszkane i niezamieszkane: stan zasobów mieszkaniowych;
12. Wielkość mieszkań i ich wyposażenie;
13. Samodzielność zamieszkiwania;
14. Charakterystykę budynków.

Tematyka ludnościowa została wzbogacona dzięki przeprowadzeniu dwóch badań towarzyszących spisowi, a mianowicie: badania dzietności oraz badania długookresowych migracji ludności, jakie miały miejsce w latach 1989-2002.

Badanie dzietności kobiet

Badania dzietności kobiet (reprezentacyjne) są już tradycją w polskich spisach ludności. Po raz pierwszy takie badanie przeprowadzono przy spisie ludności w 1970 roku. Badanie przeprowadzone w 2002 roku było badaniem szczególnie ważnym z następujących powodów:

- a) w latach dziewięćdziesiątych wystąpiła w naszym kraju głęboka depresja demograficzna, niemająca precedensu w historii powojennej Polski,
- b) począwszy od 1989 r. reprodukcja ludności w naszym kraju nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń; aktualne prognozy ludności nie wskazują na zmianę procesu zmniejszającej się dzietności w perspektywie najbliższych 20 lat,
- c) począwszy od 1999 roku ludność Polski zmniejsza się.

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone na próbie prawie 350 tys. kobiet, będących w wieku 16 lat i więcej (bez względu na ich stan cywilny). Ankietowe badania dzietności są z założenia badaniami, w których uczestnictwo jest dobrowolne.

Badanie długookresowych migracji ludności w latach 1989 - 2002

Badaniem zostało objętych prawie 4 mln osób, które zmieniały w latach 1989- 2002 miejsce zamieszkania na pobyty stały lub na okres co najmniej 12 miesięcy. Badanie to obejmuje migracje wewnętrzne oraz migracje zagraniczne ludności.

Uzyskane w spisie informacje o migracjach pozwolą określić faktyczne rozmiary przemieszczeń, ich zasięg przestrzenny i główne kierunki mobilności ludności w latach 90-tych. Ustalenie rozmiarów takiej kategorii migracji i liczby osób migrujących w bieżących badaniach jest niezwykle trudne z uwagi na stosunkowo skromny zakres dostępnych informacji.

Formy upowszechniania wyników spisu

Wyniki Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań 2002 dostarczają podstawowych informacji o liczbie i strukturach demograficznych i społeczno-ekonomicznych ludności, gospodarstw domowych i rodzin, zamieszkujących lub przebywających w Polsce oraz o rozmiarach zasobów mieszkaniowych, o ich jakości i wykorzystaniu.

Można wyróżnić cztery podstawowe formy upowszechniania danych spisowych:

- 1) Publikowanie danych;
- 2) Udostępnianie danych na nośnikach informatycznych oraz poprzez bezpośredni dostęp do baz informacyjnych z wynikami spisu;

- 3) Dostępność podstawowych danych poprzez Internet;
- 4) Udostępnianie danych poprzez Bank Danych Regionalnych.

Publikowanie wyników spisów jest już tradycją. Zatem, ta forma upowszechniania danych będzie kontynuowana. Jednak wobec gwałtownego rozwoju informatyki oraz nowoczesnych technologii komunikacji szczególna uwaga będzie zwrócona na ułatwienie odbiorcom danych spisowych korzystania z elektronicznych form dostępu do danych.

Przewiduje się, że w 2003 roku zostanie wydanych 13 publikacji tabelarycznych, zawierających wyniki spisu na poziomie ogólnokrajowym z jednoczesną prezentacją przekrojów regionalnych. Kolejne publikacje, głównie o charakterze analityczno-tabelarycznym będą opracowywane i wydawane począwszy od 2004 roku. Publikacje te – w większości – będą przygotowywane wspólnie z przedstawicielami środowisk naukowo-badawczych, zarówno tymi, z którymi GUS ma podpisane umowy o współpracy badawczej, jak i z innymi uczelniami oraz instytutami naukowo-badawczymi.

Jednocześnie z wydawaniem publikacji ogólnokrajowych będą wydawane opracowania regionalne (wojewódzkie), a także lokalne, dotyczące poszczególnych gmin.

Przygotowywany w postaci tablic wynikowych zakres opracowania wyników spisu, nie wyczerpuje wszystkich możliwości wykorzystania danych spisowych. Wdrożony system informatyczny, w tym szeroki program symbolizacji automatycznej oraz automatycznego „wyprowadzania” wielu informacji (zmiennych), pozwoli na opracowywanie wyników spisu również w innych niż proponowane układach korelacyjnych i przestrzennych. Potencjalni odbiorcy takich danych spisowych, które wykraczają poza dane ujęte we wspomnianych tablicach wynikowych, muszą jednak liczyć się z tym, że zamówienia będą realizowane w późniejszym czasie.

Wykaz publikacji z wynikami spisu, przewidzianych do wydania w latach 2003-2004

W 2003 roku przewidziano wydanie następujących tytułów, zawierających dane na poziomie ogólnokrajowym, z uwzględnieniem przekroju regionalnego (według województw i podregionów), a dla niektórych informacji – także przekroju lokalnego (dla powiatów i gmin):

- 1) Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2002. Raport z wyników
- 2) Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna
- 3) Gospodarstwa domowe i rodziny
- 4) Zamieszkane budynki
- 5) Mieszkania
- 6) Mieszkania niezamieszkane
- 7) Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna
- 8) Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem
- 9) Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe

- 10) Aktywność ekonomiczna ludności
- 11) Warunki mieszkaniowe gospodarstw domowych i rodzin
- 12) Migracje zagraniczne ludności
- 13) Migracje wewnętrzne ludności
- 14) Metodologia narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań 2002.

W 2004 roku zostaną wydane kolejne tytuły, poświęcone poszczególnym tematom:

- 15) Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem
- 16) Dzietność rodzin (na podstawie Ankiety Rodzinnej 2002)
- 17) Migracje długookresowe ludności (na podstawie Ankiety Migracyjnej 2002).

Zdecydowana większość publikacji wydawanych w 2003 roku ma charakter tabelaryczny, przy czym zachowana została jednolita struktura opracowań. Publikacje przewidziane do wydania w 2004 roku to opracowania tabelaryczne lub analityczno – tabelaryczne.

Uwagi techniczne

W tablicach, zarówno w tekście jak i w aneksie, wprowadzono automatyczne zaokrąglenia, co niekiedy może powodować drobne rozbieżności w sumowaniu danych na wyższych poziomach agregacji.

Z uwagi na ustawowy obowiązek GUS do zachowania tajemnicy statystycznej, zachodzi konieczność „ukrywania” rzadkich informacji, występujących najczęściej przy prezentacji danych na poziomie lokalnym. W tych obszarach gdzie może istnieć realne niebezpieczeństwo identyfikacji danych jednostkowych, informacje liczbowe zostały zastąpione umownym znakiem, lub dokonano grupowań sumujących.